

УДК 37.091.3:070

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-7(338)-58-67

Мальцева Ольга Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна.

olga786360@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0559-7646>

ШЛЯХИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Ми живемо в світі, коли навколо нас – суцільні інформаційні технології. Сьогодні в смартфоні кожного школяра мінімум три канали комунікації. Найвідоміші з них – блоги, віртуальні ігри, де теж можна спілкуватися, соцмережі, спільноти виробництва контенту, спільні проекти, геосоціальні сервіси, новинні агрегатори, онлайн-медіа. Всі ці нові способи комунікації дуже сильно відрізняються від того, що ми знаємо про традиційний світ.

На думку психологів, під впливом сучасних медіа у молоді формується мислення, істотною ознакою якого є гедоністичне і бездумне сприймання медіаповідомлень. По суті, це перебування у власному світі, обмеженому улюбленими телепередачами, відео та комп'ютерними іграми, а тому загрозою, яку несуть медіа, є проблема масової втечі з реального світу у віртуальний. Систематичне занурення у віртуальну реальність шкідливо впливає на розвиток особистості, особливо дітей і підлітків, які ще не мають необхідного життєвого досвіду.

Багато міжнародних організації – ЮНЕСКО, Рада Європи – неодноразово ставили завдання просвіти і освіти в сфері медіа. Традиційні підходи до медіаосвіти були сформовані в 1980 – 1990 роках і висували у якості головного завдання захист дітей.

У квітні 2016 року президією Національної академії педагогічних наук України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Метою запровадження Концепції є створення системи медіаосвіти, яка має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей.

Вітчизняні науковці (О. Волошенюк, М. Грінченко, В. Іванов, Т. Іванова, Л. Кульчинська, А. Литвин, Г. Майборода, Ю. Мірошніченко, О. Мокрогуз, Л. Найдьонова, В. Робак, М. Слюсаревський та інші)

досліджують різні аспекти теорії та практики впровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес закладів середньої та вищої освіти, позанавчальну та дозвілєву діяльність.

Мета нашої статті – систематизувати теоретичні на практичні напрацювання вітчизняних та закордонних вчених щодо найбільш ефективних шляхів, форм та методів медіаосвіти.

Як правило, виокремлюють три основні шляхи впровадження медіаосвіти в навчальний процес: інтегрований (через традиційні предмети); факультативний (створення мережі гуртків, секцій, клубів); спеціальний (створення спеціальних курсів та спецкурсів). Такої думки, зокрема дотримуються медіапедагоги О. Федоров та А. Новикова.

Медіаосвітні моделі С. Пензіна та Ю. Усова передбачають упровадження медіаосвіти в навчальну, позанавчальну та дозвілєву діяльність. Медіаосвітні моделі відомих зарубіжних медіапедагогів Л. Мастермана, А. Силверблета, Е. Харта, К. Воркснопа, Л. Розер передбачають автономну та інтеграційну форми медіаосвіти, не виділяючи якусь із них як пріоритетну.

Українська дослідниця Г. Майборода виділяє два основні шляхи впровадження медіаосвіти: інтеграційний (установлення зв'язків між структурними компонентами змісту в межах навчального процесу) та автономний (упровадження окремих форм формування медійних знань) (Майборода Г., 2014).

О. Бондаренко зазначає, що за умови інтеграції технологій медіаосвіти у навчальний процес, суттєво змінюється зміст педагогічної діяльності. По-перше, значно ускладнюється діяльність викладача. Він повинен не тільки мати спеціальну підготовку в галузі освоєння мультимедійних технологій, а й активно застосовувати ті прийоми педагогіки, які пов'язані з культурою використання технічних засобів навчання, зі стимулюванням самостійної творчості учнів. По-друге, частина процесу навчання і виховання переноситься на самих учнів, безпосередньо залежить від їх активності, що сприяє формуванню індивідуальних освітніх траєкторій. У цих умовах пояснення навчального матеріалу вимагає набагато більш активних і інтенсивних взаємодій між учителем і учнем. Значно ускладнюється і сама технологія проведення занять – викладач повинен одночасно викладати матеріал, контролювати застосування мультимедійних засобів навчання і чуйно реагувати на будь-яку зміну стану аудиторії для організації ефективного зворотного зв'язку (Бондаренко О., 2013).

Під час медіаосвітніх занять на аудіовізуальному матеріалі продуктивною формою роботи є створення телевізійних або кінематографічних міні-сценаріїв. У процесі їхньої підготовки використовується весь арсенал художніх засобів, який втілюється потім у постановках власних «фільмів» і «телепрограм». У ході практичної реалізації сценарних розробок можлива організація ситуативних ігор: «Біржа праці» (підбір кандидатур на ролі телеведучих, акторів,

репортерів), «Теленовини» (конкурс ведучих, підготовка матеріалів для «випуску новин»), «Репортаж з місця подій» (розвиток уміння інтерпретувати різну інформацію), «Рекламна пауза» (презентація «власної продукції», підготовка рекламних роликів), «Ток-шоу» (робота в міні-групах зі створення невеликих авторських ток-шоу).

Ще однією цікавою формою роботи на заняттях із залученням медійних джерел може стати огляд науково-технічних статей у періодичній пресі. Регулярно, у міру виходу того чи іншого науково-популярного журналу учні знайомляться з найбільш цікавими публікаціями, усно або письмово (у вигляді рефератів чи творчих робіт).

Значний інтерес школярів у процесі медіаосвіти викликають рольові ігри на матеріалі різних мас-медіа. У процесі медіаосвітнього заняття може бути організована рольова гра на тему взаємин одних і тих самих персонажів, що опинилися в медіатекстах різних жанрів. Ще один варіант – складання діалогів від імені героїв фільму, дія якого перенесена в іншу історичну епоху.

З метою урізноманітнення проведення заняття застосовується ефективна ігрова форма – «розслідування». Аудиторії пропонується розслідувати злочини героїв декількох медіатекстів, що містять сцени насильства. Дається завдання виявити непорядні, незаконні, жорстокі, антигуманні дії персонажів, які можуть, крім усього іншого, подаватися авторами у «веселій» і «жартівливій» формі.

Класний лекторій – ефективна форма активізації пізнавальних інтересів учнів і водночас залучення до медіаосвітньої діяльності.

Однією з форм інтеграції медіаосвіти є впровадження медіакурсів. Медіакурс – це навчальна програмна система комплексного призначення, що забезпечує безперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання: надає теоретичний матеріал, що забезпечує тренувальну навчальну діяльність і контроль рівня знань, а також інформаційно-пошукову діяльність, математичне й імітаційне моделювання з комп'ютерною візуалізацією.

До специфіки медіакурсів слід віднести:

- визначення – термінологічна інформація або завдання на знання термінології; розділи курсу надаються на прикладі практичних відкриттів людства, відповідно до досліджуваної тематики;
- будова – інформація про правильність написання, подання, зображення об'єкта навчального предмета або завдання на конструювання об'єкта;
- правило-інформація, яке пояснює використання об'єктів навчального предмета або завдання на правильність застосування об'єктів;
- приклад-інформація, що ілюструє визначення, будову або правило, або завдання на виконання послідовності дій.

Інноваційною формою формуванні медіаграмотності можна вважати організацію діяльності медіацентрів, медіаклубів, кіноклубів та фотолабораторій.

За визначенням О. Федорова, медіацентр – це форма організації медіаосвіти, що включає в себе приміщення з комплексом виставкових і кіно/відеозалів, студій, офісів, медіатеку.

Медіаклуб – це форма організації медіаосвіти, представлена комплексом виставкових і медіазалів, студій, медіатек. У рамках медіаклубу, зазначає автор, відбувається колективне обговорення і робота з різними медіатекстами. У свою чергу, кіноклуб – це форма організації медіаосвіти, яка представлена комплексом виставкових і кінозалів, студій і фільмотек. У рамках кіноклубу відбуваються колективне обговорення фільмів (Федоров О., 2007).

На сьогодні існує дуже багато методів медіаосвіти, наприклад ті, що представлені у класифікації М. Матвійчук. Класифікація має на меті комплексний підхід до вирішення питання досягнення медіаосвітніх цілей і передбачає такі групи методів медіаосвіти:

1) за джерелом знань:

- словесні (розповідь, переказ, пояснення, лекція, бесіда на основі медіатекстів, метод драматизації);
- наочні (спостереження, демонстрація медіаматеріалу, ілюстрація фрагментів медіатексту);
- практичні (вправи, практичні роботи на основі взаємодії з мас-медіа, графічні завдання, технічні вправи);

2) за рівнем пізнавальної діяльності:

- пояснювально-ілюстративні (повідомлення інформації про мас-медіа);
- репродуктивні (представлення інформації про мас-медіа в готовому вигляді);
- проблемні (створення, розв'язання й аналіз проблемних ситуацій медіатекстів з метою розвитку критичного мислення);
- частково-пошуковий (самостійний пошук шляхів вирішення медіазавдань, аналіз та узагальнення отриманих знань);
- дослідницькі (самостійних пошук шляхів, засобів, способів інформації певної медіаситуації);

3) за логікою пізнання:

- аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний (розклад цілого знання про медіа на частини, виокремлення окремих частин явищ і предметів медіа для детального дослідження);
- індуктивний, дедуктивний, індуктивно-дедуктивний (перехід від одиничного до загального знання про медіа й навпаки);
- методи порівняння, аналогії, розгортання гіпотези;

4) інтерактивні методи:

- дискусійні (діалог, групові й колективні дискусії, обговорення медіатекстів, аналіз ситуацій тощо);

- ігрові (літературно-імітаційні, театралізовано-ситуативні, зображувально-імітаційні на основі медіа-матеріалів);

- тренінгові (Матвійчук М., 2014).

Залежно від специфіки медіаосвітніх моделей дослідники виділяють окремі методи як найбільш ефективні та результативні.

Ю. Усов у власній медіаосвітній моделі, мета якої полягає у розвитку особистості на матеріалі художніх медіатекстів, надає перевагу сприйняттю й аналізу медіа-текстів, циклом ігрових/творчих занять, практичних занять. Незважаючи на різну цільову спрямованість, у медіаосвітніх моделях О. Шарикова (соціокультурний розвиток особистості), Г. Поличко (розвиток особистості на матеріалі художніх медіа-текстів), Н. Леготіної (формування готовності студентів до реалізації медіаосвіти в освітніх закладах) домінують теоретичні та практичні методи, які включають творчі завдання і рольові ігри різних типів.

Серед основних методів медіаосвіти С. Пензін і Л. Мастерман називають репродуктивні (вправи та завдання на матеріалі медіа) й дослідницькі (дослідження особливостей впливу медіа) як такі, що сприяють найліпшому засвоєнню знань. Л. Зазнобіна з метою підготовки до життя в нових інформаційних умовах представляє синтез теоретичних і практичних методів: пошук і систематизація інформації, переведення візуальної інформації у вербальну і навпаки, пошук помилок у медіатексті, рецензування медіатекстів, робота з медіатехнікою.

Серед ефективних в медіаосвіті методів проблемного аналізу медіатекстів і функціонування медіа в соціумі, на думку О. Федорова, можна виокремити наступні:

- автобіографічний (особистісний) аналіз – опис відносин, переживань, почуттів, спогадів, асоціацій, викликаних медіатекстом;

- аналіз культурної міфології – виявлення й аналіз міфологізації фавул, тем, типів персонажа в медіатекстах;

- аналіз медійних стереотипів – виявлення й аналіз стереотипного зображення людей, ідей, подій у медіатекстах;

- аналіз персонажів – аналіз характерів, мотивів поведінки, ідеологічних орієнтацій і дій персонажів медіатекстів;

- герменевтичний аналіз культурного контексту – дослідження процесу інтерпретації медіатексту, культурних, історичних факторів, що впливають на точку зору агентства/автора медіатексту і точку зору аудиторії;

- ідентифікаційний аналіз – розпізнання прихованих повідомлень у медіатекстах;

- ідеологічний, філософський аналіз – аналіз ідеологічних і філософських аспектів медійної сфери;

- іконографічний аналіз – асоціативний аналіз зображення в медіатексті;
- контент-аналіз – кількісний аналіз медіатекстів;
- культивацийна аналіз – аналіз змісту медіатекстів з опорою на дослідження соціокультурного контексту і дослідження мас-медіа;
- семіотичний аналіз медіатекстів – аналіз мовних знаків і символів в медіатекстах;
- структурний аналіз – аналіз систем, відносин, форм медіакультури, медіатекстів;
- сюжетний аналіз – аналіз сюжетів, фабул медіатекстів;
- етичний аналіз – аналіз етичних/моральних особливостей медіатексту;
- естетичний аналіз – аналіз художніх особливостей, стилістики медіатексту (Федоров О., 2007).

Більшість дослідників сходяться на думці, що одними з найбільш ефективних методів медіаосвіти є інтерактивні методи: тренінги, модерації, програмне навчання, метод кейсів (аналіз практичних ситуацій), ділові та рольові ігри, дискусії, метод креативного розв'язання проблеми, метод проєктів. У свою чергу О. Федоров до групи цих методів відносить: дискусійні (діалог, групові й колективні дискусії, обговорення медіатекстів, аналіз ситуацій тощо); ігрові, тренінгові.

Переваги інтерактивних методів роботи з медійною інформацією очевидні. По-перше, інтерактивні методи дають можливість інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння і творчого застосування отриманих знань про досліджуваний медіатекст і його авторів, активного включення в процес, безпосереднього використання знань у подальшій навчальній діяльності. По-друге, інтерактивні методи сприяють підвищенню мотивації й залученості учасників у процес спільного вирішення проблеми, творчого пошуку. Вибір таких методів зумовлений можливістю інтеграції цих методів в окремі дисципліни.

Таким чином, зважаючи на різноманіття шляхів, форм і методів медіаосвіти, завдання сучасного педагога полягає у здійсненні їх правильного вибору, зважаючи на вік, рівень підготовки школярів чи студентів та мету, яку потрібно вирішити.

Список використаної літератури

1. Бондаренко О. А. Технології медіаосвіти в сучасній школі. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3589/1/BONDARENKO.pdf.2> (дата звернення 23.09.2020). **2. Грінченко М.** Медіаосвіта в системі підготовки соціальних педагогів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 425–435. **3. Концепція** впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдбонової, М. М. Слюсаревського. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. 16 с. **4. Медіаосвіта** та

медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2013. 352 с. **5. Медіаосвіта** соціальних педагогів: навч.-метод. посіб. / авт.-уклад.: Г. Я. Майборода, М. М. Матвійчук. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2014. 90 с. **6. Федоров А. В.** Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. Москва: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. 616 с.

References

1. Bondarenko, O. A. (2013). Tekhnolohii mediaosvity v suchasni shkoli [Media education technologies in a modern school]. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3589/1/BONDARENKO.pdf.2> (Last accessed 23.09.2020) [in Russian]. **2. Hrinchenko, M.** (2016). Mediaosvita v systemi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv [Media education in the system of training social pedagogues]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (59), 425-435 [in Ukrainian]. **3. Naidonova, L. A.** & Sliusarevskyi M. M. (2016). Kontseptsiiia vprovadzhenia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [The concept of introducing media education in Ukraine (new edition)]. Kyiv: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian]. **4. Rizun, V. V.** (2013). Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian]. **5. Maiboroda, H. Ya.** & Matviichuk, M. M. (2014). Mediaosvita sotsialnykh pedahohiv [Media education of social educators]. Cherkasy: FOP Hordiienko Ye. I. [in Ukrainian]. **6. Fedorov, A. V.** (2007). Razvitiye mediakompetentnosti i kriticheskogo myshleniya studentov pedagogicheskogo vuza [Development of media competence and critical thinking of students of a pedagogical university]. Moskva: MOO VPP YUNESKO «Informatsiya dlya vsekh» [in Russian].

Мальцева О. І. Шляхи, форми та методи впровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес

У квітні 2016 року президією Національної академії педагогічних наук України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Метою запровадження Концепції є створення системи медіаосвіти, яка має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей.

У статті на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел систематизовано теоретичні та практичні напрацювання

вітчизняних та закордонних вчених щодо найбільш ефективних шляхів, форм та методів медіаосвіти.

Встановлено, що є три поширені шляхи впровадження медіаосвіти в навчальний процес: інтегрований (через традиційні предмети); факультативний (створення мережі гуртків, секцій, клубів); спеціальний (створення спеціальних курсів та спецкурсів).

Однією з форм інтеграції медіаосвіти є впровадження медіакурсів. Популярними є створення телевізійних або кінематографічних міні-сценаріїв, класні лекторії, рольові ігри на матеріалі різних мас-медіа. З'ясовано, що інноваційними формами формування медіаграмотності можна вважати організацію діяльності медіацентрів, медіаклубів, кіноклубів та фотолaboratorій.

Розглянуто класифікації методів медіаосвіти Л. Зазнобіної, М. Матвійчук, Л. Мастермана, С. Пензіна, О. Федорова. Встановлено, що одними з найбільш ефективних методів медіаосвіти дослідники вважають інтерактивні: тренінги, модерації, програмне навчання, метод кейсів (аналіз практичних ситуацій), ділові та рольові ігри, дискусії, метод креативного розв'язання проблеми, метод проектів. Вибір таких методів зумовлений можливістю їх інтеграції в окремі дисципліни. Вони дають можливість інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння і творчого застосування отриманих знань та сприяють підвищенню мотивації й залученості учасників у процес спільного вирішення проблеми, творчого пошуку.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, форми медіаосвіти, методи медіаосвіти.

Мальцева О. И. Пути, формы и методы внедрения медиаобразования в учебно-воспитательный процесс

В апреле 2016 президиумом Национальной академии педагогических наук Украины была одобрена новая редакция Концепции внедрения медиаобразования в Украине. Целью данной Концепции является создание системы медиаобразования, которая должна стать фундаментом гуманитарной безопасности государства, развития и консолидации гражданского общества, противодействия внешней информационной агрессии. Необходимо всесторонне подготовить детей и молодежь к безопасному и эффективному взаимодействию с современной системой медиа, формировать у граждан медиаинформационную грамотность и медиакультуру соответственно с их возрастными, индивидуальными и другими особенностями.

В статье на основе анализа отечественных и зарубежных научных источников систематизированы теоретические и практические наработки отечественных и зарубежных ученых по наиболее эффективным путям, формам и методам медиаобразования.

Установлено, что есть три распространенных пути внедрения медиаобразования в учебный процесс: интегрированный (через

традиционные предметы), факультативный (создание сети кружков, секций, клубов), специальный (создание специальных курсов и спецкурсов).

Одной из форм интеграции медиаобразования является внедрение медиакурсов. Также популярны создания телевизионных или кинематографических мини-сценариев, классные лектории, ролевые игры по материалам различных СМИ. Выяснено, что инновационными формами формирования медиаграмотности можно считать организацию деятельности медиацентров, медиаклубов, киноклубов и фотолабораторий.

Рассмотрены классификации методов медиаобразования Л. Зазнобиной, М. Матвийчук, Л. Мастермана, С. Пензина, А. Федорова. Установлено, что одними из наиболее эффективных методов медиаобразования исследователи считают интерактивные: тренинги, модерации, программное обучение, метод кейсов (анализ практических ситуаций), деловые и ролевые игры, дискуссии, метод креативного решения проблемы, метод проектов. Выбор таких методов обусловлен возможностью их интеграции в отдельные дисциплины. Они дают возможность интенсифицировать процесс понимания, усвоения и творческого применения полученных знаний и способствуют повышению мотивации и вовлеченности участников в процесс совместного решения проблемы, творческого поиска.

Ключевые слова: медиаобразование, медиаграмотность, формы медиаобразования, методы медиаобразования.

Maltseva O. Ways, Forms and Methods of Introducing Media Education in the Educational Process

In April 2016, the Presidium of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine approved a new version of the Concept for the introduction of media education in Ukraine. The purpose of the Concept is to create a system of media education, which should become the foundation of humanitarian security, development and consolidation of civil society, combating external information aggression, comprehensively prepare children and youth for safe and effective interaction with the modern media system, form media literacy and media to their age, individual and other features.

The article, based on the analysis of domestic and foreign scientific sources, systematizes theoretical and practical developments of domestic and foreign scientists on the most effective ways, forms and methods of media education.

It is established that there are three common ways of introducing media education in the educational process: integrated (through traditional subjects); optional (creation of a network of circles, sections, clubs); special (creation of special courses and special courses).

One of the forms of integration of media education is the introduction of media courses. Popular are the creation of television or cinematic mini-scripts,

class lectures, role-playing games on the material of various media. It was found that the organization of media centers, media clubs, film clubs and photo laboratories can be considered innovative forms of media literacy.

The classifications of media education methods by L. Zaznobina, M. Matviychuk, L. Masterman, S. Penzin, O. Fedorov are considered. It is established that one of the most effective methods of media education researchers consider interactive: trainings, moderations, program training, case method (analysis of practical situations), business and role-playing games, discussions, creative problem solving method, project method. The choice of such methods is due to the possibility of their integration into individual disciplines. They provide an opportunity to intensify the process of understanding, learning and creative application of knowledge and help increase the motivation and involvement of participants in the process of joint problem solving, creative search.

Key words: media education, media literacy, forms of media education, methods of media education.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2020 р.

Прийнято до друку 24.12.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.